

Jancsovcics Fanni doktori fokozatát az ELTE-n szerezte történelemtudományból. Kutatási területe a Kr. e. 1. század római politikai elitjének kommunikációja és a politikai válsághelyzetek ábrázolása.

E-mail: jancsovcics.fanni@gmail.com

Absztrakt: Cicero szerint a római nép Tarquinius Superbus uralma és elűzése óta gyűlöli a királyi címet (*Rep.* 2. 30 [52]). A római történeti hagyományban megjelenő nép képe ezzel szemben ellentmondásos: a politikai elit *res publica* alapítását elbeszélő narratívájával összhangban lévő királyellenes nép mellett újra és újra megjelenik a nép királypártiságának lehetősége és az ebben rejlő veszély. Jelen tanulmány a római történeti hagyomány két olyan pontját járja körül, Spurius Cassius *affectatió*ját és Tarquinius Superbus összeesküvését, amikor a politikai elit egy királyságra törési/visszatérési kísérletet azonosít és torol meg. Ezek a köztársaság kori Róma történetében visszatérően jelentkező politikai változással fenyegető történetek mind az egyeduralomra törekvő egyén és a nép között fennálló különleges kapcsolatra vagy egyszerűen annak lehetőségére épülnek. Ez az, ami a mindenkorai elit szemében magában hordozza a politikai változás veszélyét. Ebből következően pedig az *affectator* intézkedései túlzásként jelennek meg, mely egyet jelent a politikai viselkedés normáinak megsértésével.

Kulcsszavak: *res publica*, *libertas*, egyeduralom, *merces regni*, házrombolás, *dedicatio*, Ceres, nép

DOI: <https://doi.org/10.63872/FBOD7336>

Merces regni

Egy egyeduralmi kísérlet és megtorlása

Jancsovcics Fanni

A Kr. e. 1. század politikai viharaiiban többletjelentéssel töltődtek fel az úgy nevezett *affectatio regni* történetek. A tudományos diskurzus ezzel a fogalommal három történetet jelöl, melyek egy-egy királyságra törési kísérletet beszélnek el: Spurius Cassius, Spurius Maelius és Manlius Capitolinus történeteit. Bár a három történet zárt csoportként való kezelése és vizsgálata a modern tudomány terméke,¹ a három *affectator*t Cicero is többször említi együtt,² ez pedig a Kr. e. 1. században szerzett többletjelentésüknek köszönhető. A köztársaság válságának kontextusában az egyeduralmi kísérletek megakadályozásának történetei exemplummá váltak: a Spurius Maeliust privátusként megölő Servilius Ahala is így vált Cicero kedvelt példájává. A történeteknek tehát közös jellemzője, hogy a királyságra törés megakadályozása és az *affectatio* megtorlása legalább annyira fontos elemük, mint az *affectatio* gyanúját keltő politikai intézkedések – legalábbis Livius leírásában. Jelen tanulmány Spurius Cassius példáján keresztül igyekszik körbejárni a királyságra törés vádját és annak megtorlását, valamint a római nép ezekben betöltött szerepét.

A három *affectatio*-történet közül a kronologikusan legkorábbra tett történet, Spurius Cassius királyi hatalomra törése. Livius az epizód elbeszélését a szokásos annalista felvezetéssel kezdi: 486. évi esztendőben consullá választották Spurius Cassiust és Proculus Verginiust.³ Majd pedig tömören a lényegre tér: Cassius a hernicusok földjéből, állami földekkel kiegészítve földosztást tervez a köznép javára. Ezt az első földosztási törvényként számontartott javaslatot Livius rögtön a senatus ellenérzésének ismertetésével folytatja: a földosztást a szabadságot (*libertas*) veszélyeztető bőkezűségnek tartják. A *libertas* az epizód leírásának felvezetésében való említése megidéz a Tarquiniusok elűzésének és a *libertast* megalapító Brutusnak a történetét, ezzel pedig egyúttal előre vetíti az itt következők értelmezési keretét: egy zsarnokság történetét fogja elbeszélni. A Tarquiniusok megidézése és ezáltal a történet zsarnoksággal való keretezése ellenére Livius tömör leírása alig tartalmazza a klasszikus görög *tyrannusra* jellemző elemeket, amik pedig Tarquinius Superbus uralkodásának leírását erőteljesen alakítják.⁴ Sőt a királyi hatalom megszerzésének szándéka is csak áttételesen és csak Cassius bírálóin keresztül vetődik fel. Cassius törvényjavaslatát nyíltan és sikeresen bírálja consultársa Verginius (II. 41, 5):

saepe deinde et Uerginium consulem in contionibus uelut uaticinatem audiebat pestilens collegae munus esse; agros illos seruitutem iis qui acceperint laturos; regno uiam fieri.

aztán pedig gyakran hallották, amint Verginius consul a gyűléseken mintegy szent révületben így beszél: Tisztátarsa adakozása csak bajt hoz, ez a föld szolgaságba dönti azt, aki kapja. Épül az út a királyság felé.

Ennek következtében Verginius népszerűsége tette szert, így „ettől fogva a két consul versengett egymással a köznép kegyeiért” (II. 41, 7).⁵ A népszerűség és a néppel való kapcsolat az egyik elem, amely a klasszikus zsarnoki jellemzők közül megjelenik, ugyanakkor épp ez az, ami a királyok uralkodásának is állandó jelzője.⁶ Így olyan elemnek tekinthetjük, amely önmagában az egyeduralomból fakad, semmint annak milyenségéből, pozitív, avagy negatív voltából. A népszerűség és a nép támogatása azonban változékonyak bizonyul: miután Verginius ellehetlenítette a földosztásról szóló törvényjavaslatot Cassius javaslatot tett a szicíliai gabonáért beszédett pénz népek való visszaosztására. Ez a javaslat még a *lex Agraria*-nál is nagyobb ellenállásba ütközött, de nem az atyák, hanem a nép részéről (II. 41, 9):

id uero haud secus quam praesentem mercedem regni aspernata plebes; adeo propter suspicionem insitam regni, uelut abundarent omnia, munera eius [in animis hominum] respuebantur.

A köznép azonban ezt megvetően visszautasította, mert a királyi hatalom nyilvánvaló árának tekintette: annyira mélyen gyökerezett az emberek lelkében a királysággal szembeni gyanakvás, hogy úgy lökték vissza a juttatásait, mintha bővében lettek volna mindennek.

A népszerűség múlandósága mellett ezzel egy újabb elem jelenik meg a narratívában: a nép királyellenességének eleme. A nép királyellenessége mellett azonban a történeti hagyományban jelen van a királypárti nép képe is – épp ezen alapszik a politikai elit *affectatores regni*től való félelme is, mivel egy különleges kapcsolatot feltételez az egyeduralkodó és népe között.⁷ Romulus uralkodásának összegzésekor kiemeli Livius, hogy a nép jobban szerette, mint az atyák.⁸ A nép és a királyok közti kapcsolat, illetve a királyellenesség elemének megjelenése két kérdést is felvet: 1.) Hogyan lehet jelen a két gondolat szimultán a római történeti hagyományban? 2.) A két gondolat közül melyik tükrözi inkább a politikai elit népről alkotott képét? A királyellenesség elemére kézenfekvő magyarázatul szolgálna a köztársaság megszületésének pillanata: a Tarquiniusokat elűző, frissen megválasztott első consul, Brutus megesketi a népet, hogy nem tűrnek el többet királyt Rómában.⁹ Ráadásul az eskütétel motívumát Livius meg is kettőzi. Még mielőtt száműzetésbe kényszerítenék az utolsó Tarquiniust, a szintén első consul Collatinust, Brutus megismétli a nép esküjét (II. 2, 5):

ibi omnium primum ius iurandum populi recitat neminem regnare passuros nec esse Romae unde periculum libertati foret; id summa ope tuendum esse, neque ullam rem quae eo pertineat contemnendam.

Itt először is elismételte a nép eskü alatt tett fogadalmát, hogy nem tűrnek meg Rómában se királyt, sem semmit,

ami a szabadságot veszélyezteti: ez az, amire mindenáron vigyázni kell, és semmit sem szabad lebecsülni, ami ezzel kapcsolatos.

A Brutus által felidézett és megkettőzött eskü egyrészt önmagában elegendő alapot szolgáltat a királyellenes nép képéhez, másrészt érzékelteti Brutus néppel kapcsolatos félelmét: az esküre azért volt szükség, „nehogy később megingassák őket a királyi család könyörgései vagy ajándékai” (II. 1, 9). A nép ajándékokkal való megvesztegetésének és a köztársaság végét jelentő egyeduralom visszatérésének a lehetősége rögtön megjelenik az új államforma megszületésével együtt. A nép és az azt uralni akaró egyén közötti kapcsolat magától értődősége miatt van szükség a brutusi esküre. Ezt a törvényszerűséget igyekszik felülírni az eskü motívuma. Cassius epizódja is ezt támasztja alá: a népek tervezett engedményekkel kezdetét veszi ez a törvényszerű kapcsolat. Az újabb juttatások *merces regniként* való értelmezése azonban behozza az ajándékokkal megvesztegetni próbáló Tarquiniusok lehetőségét, ezáltal pedig a nép Brutusnak tett esküjét. Így a népszerűség szelének (*aurae popularis*) változékonyasága mellett megjelenik az esküjéhez hű, királyellenes nép képe is.¹⁰ Tehát egyszerre van jelen a politikai elit félelmét megtestesítő, a királyságra rávehető, azt hajlamlként magában hordozó nép képe és a vágyott, magát a patriciusi hatalomnak alávetett és ebből nem kiutat kereső, meglehetősen idealizált nép képe is. A *merces regni* szófordulat által megidézett ajándékokkal való megvesztegetés eleme a görög *tyrannus* toposz része. Cassius karakterében tehát egyszerre jelenik meg a földosztási törvényjavaslat által a későbbi *populares* előfutára és a görög *tyrannus* sematikus karakterének érzékeltetése. Ezekből az elemekből építi fel Livius Cassius karakterét és a királyságra törés vádjának ezen történetét. De a földosztás, népszerűség (és ezért való versengés) és a királyság ára által megidézett görög *tyrannus* helyett a leírás lehangsúlyosabb része ezeknek a megtorlása: Cassiust hivatali éve lejártával elítélik és kivégzik.

Livius megint két verziót közöl ennek mikéntjéről: vagy állami eljárás keretében végzik ki vagy pedig atyja *pater familiaris* hatalmát gyakorolva öli meg. Az előbbi lehetőség, miszerint államellenes cselekmény, *perduellio* miatt *duumvirek* ítélték ügyében minden bizonnyal anakronisztikus.¹¹ Az utóbbi lehetőség pedig a *pater familias* gyerekei feletti *vitae necisque potestas*át („élet és halál feletti hatalmát”) bemutató *exemplum* történetekkel rokonítaná Cassius *affectatio regni* történetét: ezekkel a történetekkel való együtt elemzésével a hangsúly az apa szerepére tolódik át. Ebből a szempontból nézve veszi fel Cassius történetét William Harris az atyai *vitae necisque potestas* történeteket felvonultató 10+3-as listájára. Harris Cassius megölését vizsgálva szintén figyelmet szentel a hagyományban meglévő – Livius által is felkínált – két verzió meglétére és igyekszik feloldani az ellentmondást. Az atyai ítélet végrehajtásának verzióját tartja a korábbi hagyománynak, melyet egy ponton felváltani hivatott a *perduellio* és a *duumvirek* ítélkezésének „modern” verziója.¹² Azt, hogy a korábbi verzió a „modern” megjelenése ellenére fennmarad a hagyományban pedig nem a jog változatlanságának, hanem a történet „nemzeti” legenda (*national legend*) voltának tulajdonítja. Mint legenda, Cassius története erősen politikai vonásának köszönhető, hogy a későbbiekben hasznosnak bizonyult az arisztokrácia számá-

1. kép. Kalászokkal és gyümölcsökkel díszített Ceres-oltár,
Kr. e. 1. század (British Museum, 1805,0703.176)

ra hatalma megőrzése szempontjából.¹³ Ez az erősen politikai vonás az, ami kiemeli Cassius történetét a többi Harris által elemzett történet közül: ezen kívül egyetlen történet szerepel, ahol a királyi hatalommal való vonatkozásban születik halálos ítélet: Brutus fiainak ügyében. A zsarnok Tarquiniust előző és a *libertast* megalapító Brutus fiai résztvevőivé válnak a Tarquinius dinasztia visszatérésére szerveződő összeesküvésnek. Az összeesküvők¹⁴ lebukását követően pedig a consul, Brutus feladata az összeesküvők feletti ítélezés és kivégzésüknek végrehajtása, ez pedig a drámai szituációkra fogékony Liviuszt különösen foglalkoztatja (II. 5, 5):

conspicuius eo quod poenae capiendae ministerium patri de liberis consulatus imposuit, et qui spectator erat amouendus, eum ipsum fortuna exactorem supplicii dedit.

Ez azért volt különösen emlékezetes, mert egy apát kötelezett arra consuli tisztsége, hogy ő rendelje el gyermekei halálbüntetését; így azt, akit még a látványtól is meg kellett volna kímélni, arra jelölte ki a véletlen, hogy maga legyen az ítélet végrehajtatója.

Az ítélet végrehajtásának leírásában ennek a részletnek köszönhetően válik hangsúlyossá az esemény elsődleges hallgatóságának tulajdonított látvány és a nézés aktusa, melyet Livius meg is dupláz, amikor a kivégzés megnézésére összegyűlt nép inkább a kivégzést szemlélő Brutus tekintetére és arcára figyel, „mert a hivatalos ítélet végrehajtása közben fel-feltűntek rajta az apai érzés jelei” (II. 5, 8). Ezzel éri el drámai csúcspontját a fiai felett halálos ítéletet kimondó Brutus és a Tarquinius-

puccs leírása. Emellett van egy kevésbé tárgyalt részlete is a liviusi narratívának, mely a királyság és Cassius relációjában fontosabbnak tűnik. Az összeesküvés apropója a Tarquiniusok követének Rómába való érkezése, akik által a Tarquiniusok hátrahagyott királyi vagyonukat igyekeznek visszakövetelni. Ez a követküldés egybeesik az előkelő ifjak egy csoportjának feltámadt elégedetlenségével, mondván (II. 3, 3):

regem hominem esse, a quo impetres, ubi ius, ubi iniuria opus sit; esse gratiae locum, esse beneficium; et irasci et ignoscere posse; inter amicum atque inimicum discrimen nosse;

A király mégiscsak ember – mondták –, akitől megkaphat az ember bármit, ami kell, akár jogosan, akár jogtalanul; előtte megvan a helye a személyes jó viszonyoknak, a szívességeknek, ő tud haragudni, de megbocsátani is, és különbséget tesz barát és ellenség között.

A király ezen előnyeit pedig a törvény részrehajlást nem ismerő „vakságával” helyezik szembe, „mely nem ismer elnézést és bocsánatot azzal szemben, aki túllépi a határt” (II. 3, 4). A király és a törvény uralmának ilyenén való szembeállítására éppen arra az aspektusára mutat rá a királyi hatalomnak, amely Cassius történetében is a veszélyt jelentette: a király és alattvalói közötti különleges kapcsolat meglétére. Igaz, Cassius esetében, és a többi *affectatio regni* történetben is, ez a veszély a politikai elit és a nép egymással való szembenállását fejezi ki (az egyik csoport kapcsolata a királlyal automatikusan a másik hátrányát jelenti), míg a Tarquinius-összeesküvés résztvevői a legrangosabb arisztokrata családokból kerülnek ki és akik, a királyság alatt meglévő, a *libertas* egyenlőségével elvesztett kivételes szabadságuk visszaszerzése érdekében cselekszenek. A királyságot visszakívánó két csoport státuszától függetlenül közös a királlyal való személyes kapcsolat eleme. Ez a kapcsolat, és a nép vonatkozásában, ennek a veszélye az összeesküvés leírásának későbbi pontján újra előtérbe kerül, amikor a senatus a visszakövetelt Tarquinius-vagyon sorsáról tanácskozik és dönt. A vagyon visszaadása értelemszerűen nem opció, ahogy elkobzása sem. Az első anyagi támogatást jelentene Tarquiniusnak egy esetleges visszatérési kísérlethez, a második viszont indokot szolgáltatna a nyílt háború megindítására. A lehetetlen döntést az összeesküvés leleplezése könnyíti meg, így a vagyon népek való szétosztása mellett döntenek: *diripienda plebi sunt data, ut contacta regia praeda spem in perpetuum cum iis pacis amitteret.* „Odaadták a köznépeknek, hadd vigye, gondolván: ha részesül a királyoktól szerzett zsákmányból, örökre elvesz a lehetősége, hogy kibéküljön velük.” (II. 5, 2).

A *regia praeda* mintegy a *merces regni* inverzeként jelenik meg. Míg az utóbbival, a népek adott jutásokkal Cassius számára a királyság megszerzése lett volna lehetséges, addig az előbbivel, a király elkobzott vagyonával és a népek zsákmányként való szétosztásával a királyság távoltartása lehetséges. A megvesztegetés mindkét irányba való működésével feloldódik a két egymással ellentétes nép-kép: az idealizált, brutusi esküjét megtartó királyellenes nép és a királyi hatalomra természetszerűen hajló, és megvesztegetések által bármikor királypártivá váló nép. A senatusnak tehát a királyi zsákmány szétosztásával sikerül a nép királypárti hajlamát elnyomni, a consul Brutus pedig az összeesküvők és köztük fiai kivégzé-

sével megvédi a frissen megalapított *libertast*.¹⁵ Ez, a *libertas* védelmének az atyai érzések elé helyezése jelenik meg az idősebb Cassius cselekedetében is: az ifjabb, consul Cassius halálának ezt a verzióját és a *libertast* a királyság lehetőségével szemben megóvó apa alakját Harris Brutus *exemplum*ából fakadó elemként azonosítja.¹⁶ A duplikáció azonban egy eltérést tartalmaz: az apa státuszát. Brutus consuli jogkörében végezteti ki fiait, ez a liviusi drámai szituáció csúcspontja is, míg Cassius apja egyértelműen *privatus*. A *privatus*ként cselekvő apa, *patria potestas*ától függetlenül sokkal jobban illik az *affectatio regni* történetek sorába és a későbbi *optimata* érveléseknek is alapul szolgálhatott.

A *libertast* veszélyeztető fiát megölő apa verzióját azonban elveti Livius, szokásával ellentétben itt nyíltan választ az általa felkínált két verzió között és az állami ítéletet közlő forrásait tartja hitelesnek. Ez, a *duumvirek* által lefolytatott, anakronisztikus verzió két aspektusában is fontos: egyrészt Livius úgy fogalmaz, hogy a nép ítéli el Cassiust, másrészt a halálos ítélet kiegészül Cassius házának hivatalos lerombolásával. A ház lerombolása az államellenes cselekmények büntetése és mint ilyen Maelius és Manlius történetének is része. A lerombolt ház a Kr. e. 1. század Rómájában hiány formájában emlékeztet-helyként jelenik meg – legalábbis Cassius házának Livius általi lokalizációja erre enged következtetni: „Ez a ma is üresen álló terület Tellus temploma előtt” (II. 41, 11). A házrombolás büntetesként való gyakorlása Matthew Roller szerint két aspektusban jelenik meg az emlékezetben. Egyszerre sorolható a *damnatio memoriae* kategóriájába, hiszen egy szobor elmoz-

a ház hiánya monumentális funkciót ölt magára az ezt szemlélők szemében. Ezáltal pedig a kollektív emlékezetben tartja az elkövetőt és cselekedetét – mint negatív *exemplumot*.¹⁸ Ezt figyelhetjük meg Cassius esetében is (II. 41, 11):

inuenio apud quosdam, idque propius fidem est, a quaestoribus Caesone Fabio et L. Ualerio diem dictam perduellionis, damnatumque populi iudicio, dirutas publice aedes. ea est area ante Telluris aedem.

Más szerzőknél azt a hitelesebbnek látszó tudósítást találok, hogy Kaeso Fabius és Lucius Valerius quaestorok államellenes bűncselekmény vádjával perbe fogták Cassiust, a nép elítélte, a házat pedig hivatalosan lerombolták. Ez a ma is üresen álló terület Tellus temploma előtt.

Livius a *diruo* igével fejezi ki a rombolást, mely ez esetben a ház földdel való egyenlővé tételét jelenti: az *aedes*ből *area* lesz. A Cassius házának lerombolásához és ezáltal hiányához kapcsolt emlékeztet hely megleté az állami ítélet verziójának hitelességét hivatott növelni, azonban Livius az atyai bíraskodás verziójához is csatol egy feltételezett emlékeztet helyet: „majd a vagyonát Ceresnek szentelte; ebből szobrot készítettek, amelynek felirata ez volt: »A Cassius vagyonból.«” (II. 41, 10).

Ezt az emlékeztet helyet és a kultusz(?)szobrot, illetve annak fennmaradását, Robert Ogilvie problematikusnak tartja, sőt megjegyzi, hogy a Ceresnek szentelt szobor kapcsán Livius nem tér ki arra a Dionysios Halicarnasseusnál meglévő részletre, hogy Cassius előző, második consulsága alatt került sor Ceres, Liber, Libera hármias templomának *dedicatio*-jára.¹⁹ Sőt Cassius második consulsága alatt sem említi a templom felszentelését, melyet Ogilvie annak tulajdonít, hogy a 493. év eseményeinek leírásakor Livius az első *secessio* narratívájának megalkotására koncentrált. Így kerülhetett el figyelmét, az amúgy történeti hagyományban jelenlévő elem, Cassius és Ceres templomának illeten való összekapcsolódása.²⁰ Livius ezen hiányosságától eltekintve, az atyai bíraskodás emlékeztet helyének tulajdonított szoborfelajánlás által látszólag megte-remtődik a *gens Cassia* és Ceres temploma közti kapcsolat.²¹ Azonban ez a kapcsolat korántsem egyedi: a második

secessio és a *decemvirek* elűzése után, a tribunusi és consuli hatalom helyreállításával együtt a tribunusi sérthetlenséget is visszaállították, ennek kapcsán jegyzi meg Livius, hogy megsértése különleges büntetést vont maga után: az elkövető fejét elátkozták Iuppiternek, vagyonát eladták, melynek ára Ceres, Liber és Libera szentélyére kellett szálljon.²² Livius mulasztása a templom dedikációja kapcsán még nagyobbak látszik annak fényében, hogy más szerzőknél²³ már a templom alapításához és az első *secessio*hoz és a cassiusi dedikációhoz kapcsolódva említésre kerül a büntetés. Ez a büntetés azonban a tribunusi *sacrosanctust* megsértőkre vonatkozik, nem pedig az *affectatio regni* vádjával elítéletekre. A nép jötevője és ebben túlzásba

2. kép. Dénár Ceres arcképével, Kr. e. 81 (British Museum, 2002,0102.3247)

dításával, egy név feliratról való törlésével egyenértékűnek, az emlékeztet szankcionálásának tekinthető. Ami a ház rombolásának mértékét illeti, a különböző szerzők meglehetősen változatos szóhasználatot fejeznek ki: ezek a szóhasználatok a ház erőteljes megromlásától a földdel egyenlővé tételéig bármit jelenthetnek. Ezeknek a kifejezéseknek azonban van egy közös pontja: mind azt fejezi ki, hogy a *domus* alapvető funkcióját elveszti és ez a város látképében fizikailag látható változásként van jelen. Emellett azonban megfigyelhető egy folyamat, amelynek során a lerombolt ház emlékeztet helyé válik.¹⁷ Roller ezt a második aspektust érzi erősebbnek, így a házrombolást emlékeztetítő stratégiaként értelmezi. Ennek következtében

eső Cassius számára ironikus büntetés lenne, hogy miután egy *lex agraria* javaslat kapcsán ítélték el, vagyona Ceres templomában kerüljön, oda, ahova az éhező polgárok, mintegy *asylum*ként kenyérért fordulhattak.²⁴

Sokkal kézenfekvőbb magyarázattal szolgálhat a büntetésre a templom alapításának előzménytörténete, miszerint a Tarquinius Superbus visszatérési kísérlete okozta háborúban éhínség tört ki. Az éhínség enyhítése végett a dictator, Postumius a Sybilla-könyvekhez fordul, amelyek elrendelik Ceres, Liber és Libera kultuszának behozatalát. Postumius ígéretet tesz a templom megalapítására, a földek teremni kezdenek, az éhínség elmúlik és a rómaiak visszaverik a Superbus támogató latin szövetséget.²⁵ A háború után consulként végül Cassius végzi el a templom dedikációját. Pellam javaslata és értelmezése szerint az alapítástörténetből Postumius esküje hangsúlyosabb elem, mint Cassius dedikációja, így a templom sokkal inkább kapcsolódik az új köztársaság *libertas*ának megóvásához, mint a *secessión* keresztül a tribunusi sérthetlenséghez és a plebejus szerveződéshez.²⁶ Ceres *libertasszal* való összefüggése és a Regillus-tavi csata emlékezete az, ami értelmezhetővé teszi Cassius vagyónának felajánlását: Ceresnek, mint a *libertas* zsarnoksággal szembeni védelmezőjének kerül felajánlásra és nem pedig Ceresnek, mint a mezőgazdaság és földműve-

lés istennőjének. A két, Cassius királyságra törési kísérletéhez kapcsolódó emlékezhely közül azonban az *affectatio regni* történetek elemzése szempontjából nem ez lesz a fontosabb, hanem házának lerombolása és így a Város látképében hiányként való jelenléte. Ez az emlékezhely az, amit Livius saját jelenének Rómájában lokalizálva olvasói figyelmébe ajánl: a múlt *exemplum*aiból tanuló liviusi mintaolvasó szemében ennek megfelelően a Tellus temploma melletti üres telek és ezáltal Cassius, negatív *exemplum*ként a kommunikatív emlékezet része marad vagy újra azzá válik.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy Spurius Cassius történetében cselekedeteinek megtorlása a hangsúlyosabb és ez az, ami a Ceresnek tett felajánlason és házának lerombolásán keresztül keretezi a történetet. Maga a történet azonban nem tartalmazza az összeesküvés-történetek tipikus elemeit: expliciten csak a *merces regni* eleme, Ceres *libertasszal* való kapcsolata és Cassius, Livius által elhallgatott dedikációja az, ami megteremt a kapcsolatot a Tarquiniusok visszatérési kísérletének és összeesküvésének történetével. A földosztás „*proto-populares*” vonása és a népszerűsége törekvés motívuma csak a megtorlásuk által megteremtett Tarquinius-összeesküvés párhuzamával együtt válik igazi *affectatio regni* történetté.

Jegyzetek

- 1 Maga a fogalom és e három személy zárt csoportként való kezelése is Theodor Mommsentől ered. Jaclyn Neel megfogalmazása szerint Mommsent kevésbé érdekelte a *regnum* fogalma, mint a szakma későbbi képviselőit, így e három személy csoportként való kezelésének indoklására se fordít nagy figyelmet (Neel 2015b, 225).
- 2 Pl. Cic. *Rep.* 2. 49; Cic. *Phil.* 2. 87. Külön-külön 18 alkalommal említi őket, ebből mindössze 4 alkalommal említi hármójukat egyszerre. Neel szerint ez kelti azt az illúziót, hogy a római hagyomány összetartozó triásként kezeli őket. Mások is törnek királyságra rajtuk kívül, például a patricius Caeso. Ellenpéldaként Neel Valerius hozza, aki ugyan együtt említi hármójukat, de a Gracchusokkal kiegészülve, amiből egyértelmű, hogy nem trióként gondol rájuk. (Neel 2015b, 227–228)
- 3 Itt érdemes lenne bővebben kitérni a patricius *gens Verginiára*, aminek a lehetősége már Verginia története kapcsán is felvetődött. Ettől függetlenül is érdekes a mindenkorai Verginiusok *libertasszal* való összekapcsolása.
- 4 Gondoljunk csak a zsarnok paranoiáját bemutató mákfaj-epizódra (I. 54, 5–9). Az epizód első változatát Hérodotosnál olvashatjuk, ahol Periandros kér tanácsot a szomszédos *tyrannustól*, Thrasyboulóstól. A paranoiára, mint a görög *tyrannus*-modell fontos elemére Felton hívta fel a figyelmet (Felton 1998, 47).
- 5 Romulus és Remus történetében a főhatalomért való versengés forrása a *cupido regni* (I. 6, 3–4), ami szinte családi örökölt betegségként (*avium malum*) fogja el az ikreket (Neel 2015a, 181–190). A három *affectatio*-történet közül Manlius Capitolinus esetében a leghangsúlyosabb a versengés eleme – Neel egy egész fejezetet szentel a Manlius és Camillus közti (Manlius által vélt) versengésnek. Manlius története esetében, Romulushoz és Remushoz hasonlóan, egyértelműen a hatalomból való részesedés és a versengés motívumát kell kiindulópontnak tekintenünk. Ugyan Cassius *affectatio*-történetében nem annyira kidolgozott részlet a versengés motívuma, de az említett párhuzamok miatt hangsúlyos elemmé válik.
- 6 Romulus uralkodását Livius röviden úgy összegzi, hogy a nép jobban szerette, mint az atyák (I. 15, 8).
- 7 És ebben igazuk is van, a zsarnoki hatalom kiépítése sosem egyetlen egyén ambíciójának köszönhető, szükségyszerű eleme a széles támogatói réteg megléte: a zsarnok hatalomhoz jutásában tehát „bűnrészesnek” tekinthető a nép, nem pusztán a zsarnok hatalomszerzési *ambitiója* csinál polgárokból alattvalókat (McGlew 1996, 5).
- 8 I. 15, 8. A szembeállítás ráadásul kiegészül azzal, hogy legjobban katonái rajongtak érte – ez az elem viszont már Romulus lehetséges zsarnok voltát erősíti.
- 9 Bár a jelen tanulmányban elemzett Brutusszal kapcsolatos részletek a nép vélt királypártiságáról és a királyság visszatérésének megakadályozásáról szólnak, de muszáj megemlítenünk Brutus karakterének esetleges zsarnoki vonásait is. Neel szerint a zsarnokság lehetőségét tekintve Brutus éppúgy kétértelmű karakter, mint Romulus, így a szerzői akarat szerint hajlítható a *tyrannis* irányába is. Ami biztos, hogy a Tarquiniusok elűzése után a két consulnak nem sikerül a hatalommegosztás. Neel versengésként olvassa a Brutus és Collatinus között feszülő ellentétet, mely Collatinus hatalomból való kiszorításával végződik. Livius Collatinus Tarquinius származásával indokolja annak száműzését, miközben Brutus maga is a királyi dinasztia tagja. Ráadásul Brutus aktívan tesz is a legfelsőbb hatalom megszerzéséért: megérti a Pythia jóslatát és szándékosan be is teljesíti (Neel 2015b, 190–192). Peter Wiseman is elemzi a problémát, kezdve azzal, hogy a Pythia *imperium summumot* ígér Brutusnak. Ez egyaránt nem jelent királyságot, se megosztott consuli hatalmat. Wiseman feltételez egy korábbi verziót, ahol a Tarquiniusok elűzése után Brutus egyszemélyi tisztséget kap (ez lenne a *praetor maximus*) és csak később, a Kr. e. 4. század második felére rögzül a consuli hivatal alapítás-

- kori elsőbbsége. Ennek következtében consuli kollégát kell találni Brutus mellé, így kerül a történetbe Collatinus. Collatinus személyét mint a történetet komplikáló elemet, azonban Remushoz és Tatiushoz hasonlóan „feleslegesnek” tartja Wiseman. Így szükségszerűen meg is kell tőle szabadulni és ki kell írni a történetből (Wiseman 2008, 298–301). Viszont azt is érdemes megemlíteni, hogy Brutus consultársa, Publius Valerius esetében expliciten is megjelenik a királyi hatalomra való vágy (II. 7–8), bár megmarad a pletyka szintjén, így elkerüli az *affectatorok* sorsát.
- 10 Andrew Erskine a nép királyellenessége és a királyok pozitív emlékezete közti ellentmondás feloldása érdekében a nép királyellenességének kiindulópontját és idejét keresi. Elveti a Cicero által kínált magyarázatot, miszerint Tarquinius miatt és óta utálja a római nép a király szót. Cicero szerint tehát a királyellenesség mélyen gyökerezik a római népben és ezzel a korábbi szakirodalom is egyetértett: a királyellenességet a rómaiság alapjellemezőjeként számoltartva. Ezzel szemben Erskine a királyok pozitív emlékezetét szem előtt tartva a királyellenesség megjelenését jóval későbbre, a Kr. e. 2. század első felére teszi és Róma keleti uralkodókkal való szembesülésének tulajdonítja (Erskine 1991).
- 11 Ogilvie 2003, 344–345.
- 12 Harris 1986, 83.
- 13 Harris 1986, 88–89.
- 14 Az összeesküvés kulcsfontosságú eleme, hogy este egy magánháznál tanácskoznak a résztvevők. A magánháznál való tanácskozás visszatérő eleme az összeesküvés-történeteknek, gondoljunk csak a bacchanália-botrány liviusi leírására. A bacchanáliák Postumius consul által kifogásolt jellemzője volt a titkos, éjszakai gyűlések tartása – ezt önmagában az állam rendjével ellentétes dolognak nevezi, melyet azzal indokol, hogy csakis az a gyűlés elfogadható, amelyet legitím *magistratus* vezet le (XXXIX. 15, 11).
- 15 A *libertas regnummal* való szembeállításával kapcsolatban Erskine azt a megállapítást teszi, hogy a királyság vádjának a magja a *libertas* veszélyeztetése, kiegészítve azzal, hogy a *senatus libertas* nem feltétlenül azonos a nép *libertas*ával. Így minden, a csupán a *senatus libertas*át fenyegető cselekvés maga után vonhatja a királyság vádját (Erskine 1991, 115). A kétféle *libertas* fogalmához és a kettő közötti átjárhatósághoz lásd Hegyi 2018.
- 16 Harris 1986, 83.
- 17 A házhoz kapcsolt emlékezhely mindhárom *affectatio*-történetben jelen van. Sőt Publius Valerius majdnem *affectatio*-történetben is központi elem a házának elhelyezkedése. Consultársa, Brutus halála után Publius Valerius nem választat maga mellé új kollégát és építkezésbe kezd a Velia-domb tetején. Ezek együttesen szolgáltatnak alapot a pletykára, hogy királyságra törekszik (*regnum eum adfectare fama ferebat*, II. 7, 6). Publius Valerius azonban elébe megy a dolgoknak, nem várja meg, hogy a pletykából vád szülessen, hanem gyűlésbe hívja a népet, majd pedig lebontatja az épülő házát és a domb aljában építteti újra. A néphez intézett beszédéből egy részletet fontos kiemelni: „Még ha akár a Capitolium tetején laktam volna is, hihettem volna, hogy saját honfitársaim félnek tőlem?” (II. 7, 10). A Róma főségét szimbolizáló fellegvárban lévő lakhely és a főhatalomra való vágyakozás összekapcsolását Capitolinus történetének visszatérő elemeként azonosíthatjuk.
- 18 Roller 2010, 121–123.
- 19 Dionysios Halicarnasseus leírásában Postumius consul kezdi el a templom építését, mert a Regillus-tavi csatát megelőző éhínségben segítségül hívott istenek bő termést adnak (Dion Hal. *Rom. Ant.* VI. 17, 2–4). A templom felszentelését viszont már Cassius végzi el (Dion. Hal. *Rom. Ant.* VI. 94, 3).
- 20 Magának a Ceresnek való szentelést is invenciónak ítéli, tekintve, hogy a *consecratio* aktusa csak consuli vagy tribunusi rang mellett lehetséges, ezzel szemben ez a variáns éppen Cassius apjának *privatus* státuszára helyezi a hangsúlyt (Ogilvie 2003, 342–344).
- 21 Ugyanakkor az is felvethető, hogy a *dedicatio* kihagyása nem hiányosság a liviusi narratívában, hanem szándékos. Ezesetben Livius azon célját szolgálja, hogy a privat *gens*-emlékezethez és a publikus emlékezethez is tudjon emlékezhelyet kapcsolni. Ha beemelné a *dedicatio* történetét, akkor a Ceresnek való felajánlás Cassius a templommal meglévő kapcsolata okán a szobrot már nem lehetne a *gens*-emlékezethez kötni.
- 22 III. 55, 7.
- 23 Dion. Hal. *Rom. Ant.* VI. 94, 3.; Dionysiosnál hiányzik a Iuppiterre vonatkozó kitétel, erre alapozva Pellam ezt azonosítja a korábbi verzióként (Pellam 2014, 77–78).
- 24 Pellam 2014, 81.
- 25 Dion. Hal. *Rom. Ant.* VI. 17, 2–4.
- 26 Pellam 2014, 85. Ez tulajdonképpen magában foglalja Pellam cikkjének központi kérdését: a Ceres-triász állítólagos plebejus voltát. Pellam Ceres plebejus volta elleni fő érve az alapítástörténet hangsúlyainak újraértelmezése és a *libertasszal* való kapcsolata.

Bibliográfia

- Erskine, A. 1991. „Hellenistic Monarchy and Roman Political Invective”: *The Classical Quarterly* 41/1, 106–120. <https://doi.org/10.1017/S000983880000358X>
- Felton, D. 1998. „Advice to Tyrants: The Motif of »Enigmatic Counsel« in Greek and Roman Texts”: *Phoenix* 52/1–2, 42–54. <https://doi.org/10.2307/1088244>
- Harris, W. V. 1986. „The Roman Father’s Power of Life and Death”: *Studies in Roman law in memory of A. Arthur Schiller*. Leiden, 81–96.
- Hegyi W. Gy. 2018. „Az értelmezés hatalma. Politika és manipuláció Cicero 4. Philippicájában”: *Ókor* 17/3, 58–66.
- McGlew, J. F. 1996. *Tyranny and Political Culture in Ancient Greece*. Ithaca, NY. <https://doi.org/10.7591/9781501728723>
- Neel, J. 2015a. *Legendary Rivals: Collegiality and Ambition in the Tales of Early Rome*. Mnemosyne Supplementum, volume 372. Leiden. <https://doi.org/10.1163/9789004281851>
- Neel, J. 2015b. „Reconsidering the »Affectatores Regni«”: *The Classical Quarterly* 65/1, 224–241. <https://doi.org/10.1017/S0009838814000639>
- Ogilvie, R. M. 2003. *A Commentary on Livy: Books 1–5*. Oxford.
- Pellam, G. 2014. „Ceres, the Plebs, and »Libertas« in the Roman Republic”: *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 63/1, 74–95. <https://doi.org/10.25162/historia-2014-0004>
- Roller, M. B. 2010. „Demolished Houses, Monumentality, and Memory in Roman Culture”: *Classical Antiquity* 29/1, 117–180. <https://doi.org/10.1525/ca.2010.29.1.117>
- Wiseman, T. P. 2008. *Unwritten Rome*. Exeter. <https://doi.org/10.5949/liverpool/9780859898225.001.0001>